
DAR KARTĄ APIE *AN* TIPO JUNGINIŲ SIAURINIMĄ

Zigmas Zinkevičius

Vytauto Didžiojo universitetas, Donelaičio g. 58, LT-3000 Kaunas

Šia tema teko ne kartą rašyti. 1972 m. remiantis Ipatijaus (Voluinės) 1219 metais rytų aukštaičių tarme užrašytų kunigaikščių Dausprungo, Višimanto ir Kentenio vardų su *un*, *in* vietoj *an*, *en* (*Довьспрункъ, Вишунунтъ Ку[н]тениу*), taip pat dabartinių tarminių krikštavardžių Antanas ir Andrius formų (*Untānas, Uñdrius*) analize, buvo padaryta išvada, kad *an* tipo junginiai Rytų Lietuvoje siaurėjo ir virto *un* junginiais XI–XII amžiuje¹. 1976 m. nustatyta, kad siaurinimo izofonos pietinė dalis iki Šventosios upės, skirianti rytų ir pietų aukštaičius, sutampa su senąja Vilniaus ir Trakų vaivadijų siena (kur anuomet ribojosi Algirdo ir Kęstučio valdos) ir yra, matyt, paveldėta iš dar senesnių laikų, kai skyrė nesujungtos Lietuvos atskirų kunigaikščių žemes². Einant toliau šiaurės link, ši izofona suskyla į kelias smulkesnes izofonas, kurios yra aiškiai vėlesnės. Vilniaus vaivadijos vakarinė siena čia taip pat nebuvo pastovi – ji slinko vakarų link, o tai galėjo būti susiję su miškų juostos, skyrusios istorinę Žemaičių žemę, laipsnišku apgyvendinimu iš rytų pusės³. Visa tai rodo, kad *an* tipo junginių siaurinimas šiaurinėje ploto dalyje turėjo būti vėlesnis. Tačiau tam procesui detalizuoti netuėjome patikimų duomenų.

Dabar tų duomenų ima rasti istoriko Tomo Baranausko įžvalgos ir išsamios senuosiuose šaltiniuose esamų lietuvių kunigaikščių vardų analizės dėka. Jis šiame „Lituanistica“ tome spausdinamame straipsnyje *Kur buvo Lietuvos žemė?* įrodo, kad minėtame metraštyje ir kitur kunigaikščių vardus su susiaurėjusiais *an* tipo junginiais turi tik asmenys, atstovaujantys Lietuvos žemei siaurąja prasme, kuri tapatinama su Vilniaus kunigaikštija (minima Vygando Marburgiečio kronikoje esamame 1390 m. Vytauto ir kryžiuočių žygio aprašyme). Tačiau tuomet siaurėjimas ryškiau buvo palietęs dar tik senąją Lietuvos žemę, o į šiaurę nuo jos buvusioje Nalšios kunigaikštijoje *an* tipo junginiai tebebuvo išlaikyti sveiki arba susiaurėję tik iki *on* stadijos (plg. Daumanto vardo rašymą *Довьмонть* ir *Дольманть*, Lengvenio vardo – *Лонькквени* ir *Langwinus*). Dabar buvusiam Nalšios kunigaikštijos plote, kaip ir visoje „puntininkų“ tarmėje, tėra vien *un* tipas. Tai rodo, kad *an* > *un* proceso branduolį anuomet sudarė senoji Lietuvos žemė (Vilniaus kunigaikštija), lokalizuojama dabartinės rytų aukštaičių „puntininkų“ tarmės pietinėje dalyje, iš kur *an* tipo junginių siaurėjimas plito šiaurės ir

šiaurės vakarų link, ilgainiui užliedamas senąsias Deltuvos ir Nalšios žemes. Bet tai įvyko jau po XIII amžiaus. Taigi dabartinėse rytų aukštaičių panevėžiškių, kupiškėnų, anykštėnų (bent didžioji dalis), uteniškių (beveik visas plotas) ir vilniškių (šiaurinė dalis) tarmėse tasai procesas yra vėlesnis.

Tai svarbu istorinei dialektologijai. Juk kalbama apie vieną pačių seniausių ir reikšmingiausių lietuvių tarmių izofonų. Kartu tai rodo istorikų ir kalbininkų bendradarbiavimo svarbą tiriant senųjų šaltinių antroponimiją.

Gauta 2001 12 08

Nuorodos

¹ Z. Zinkevičius, Dėl lietuvių kalbos, tautosilabinių *an* tipo junginių pirmojo dėmens siaurėjimo, *Baltistica*, 1972, I priedas, p. 227–232.

² Z. Zinkevičius, Dar dėl *an* tipo junginių siaurinimo, *Baltistica*, 1976, t. 12(2), p. 143–145.

³ Ten pat, p. 144.

Zigmas Zinkevičius

ONCE MORE ON THE NARROWING OF THE *AN*-TYPE COMBINATIONS

S u m m a r y

Based upon the studies of Lithuanian anthroponyms in old sources of history made by the historian Tadas Baranauskas, a conclusion very important to Lithuanian historical dialectology was drawn that the center of the narrowing of the *an*-type combination even before the 13th century came into being in the old area (in the narrower sense) of Lithuania, at present being localized in the southern part of the Eastern Aukštaičiai dialect. Later this process spread from here in the northern and north-western directions.